

Opofferingsgezindheid

Restauratie van kerkstoelen door meubelrestaurator Lisette van Baars

Op een dag, vroeg in de winter van het jaar 2001 deed ik, in de hoedanigheid van meubelrestaurator, samen met André Groeneveld, organisatorisch medewerker behoud en beheer van het Zuiderzeemuseum, mijn eerste ronde door zowel het binnen- als het buitenmuseum. Vele objecten gleden die dag door mijn handen. Ik onderzocht ze op gebreken, die op de langere termijn, ernstige schade aan het object zouden kunnen berokkenen (zoals actieve houtworm). Tijdens deze rondgang werden ook de kerkstoelen in de Wieringerkapel bekeken. Het proces dat op deze stoeleninspectie volgde, ging bepaald niet over één nacht ijs. Een kort restauratieverslag met een lange ethische leidraad.

De kerkstoelen in de Nederlands Hervormde Kerk te Nunspeet, ca. 1895.

Een stukje geschiedenis

De 40 kerkstoelen (met inventarisnummer B1281) zijn vermoedelijk in de tweede helft van de 19e eeuw vervaardigd. Ze zijn afkomstig uit de Nederlands Hervormde Kerk te Nunspeet, waar ze in 1967 op een kerkveiling zijn gekocht, door de Vereniging Vrienden van het Zuiderzeemuseum. De stoelen staan nu opgesteld in de Wieringerkapel. Sommige stoelen zijn gemaakt van eiken, andere van beukenhout; houtsoorten die veelvuldig voorkomen in Nederland. De stoelen zijn geschilderd in een steenrode kleur. Sommige stoelen hebben het woord 'Kerk', sierlijk geschilderd op de lenderegel staan. Andere stoelen dragen, in klassiek schrift, achternamen als 'Renes' of 'Van den Hoorn'. Naar alle waarschijnlijkheid was dit de naam van de persoon, die in de kerk een extra duit in het zakje deed. Zowel in maat als vorm wijken de stoelen

enigszins van elkaar af. Sommige stoelen hebben bijvoorbeeld lage rugleuningen, zodat de dames (destijds met lange mutsen) ook prettig op de stoelen konden zitten. Ondanks het feit dat geen enkele stoel identiek is, horen de stoelen wel degelijk bij elkaar. Het ensemble is bijzonder door haar grote aantal, maar vooral ook door de prachtige ambachtelijkheid waarmee ze gemaakt zijn.

Conditie

De staat waarin deze partij stoelen zich bevond, varieerde van redelijk tot zeer slecht. Van sommige stoelen verkeerden de pen- en gatverbindingen in een abominabele staat. Van andere stoelen waren de matten in een zeer slechte conditie. In de meeste gevallen was het een combinatie van beiden. Om het voortbestaan van de kerkstoelencollectie voor de toekomst veilig te stellen, bestonden verschillende mogelijkheden.

Conserververingsplan

Mijn eerste, zeer minimalistische idee over een mogelijke aanpak van de stoelen hield in, dat er niets aan de stoelen gerestaureerd zou worden; alleen een behandeling ter bestrijding van de

Wat de stoelen destijds kostten...

actieve houtworm. De stoelen zouden, na houtwormbehandeling, in het depot, in hun meest oorspronkelijke staat, behouden kunnen blijven. Dit bleek al spoedig geen echte oplossing. In de kapel hoorden tenslotte tóch kerkstoelen te staan. Ook het depot stond niet te popelen om veertig gammele stoelen. Een andere mogelijkheid was: de stoelen in hun ietwat vergane glorie in de kapel laten staan. De stoelen zouden worden omlijnd met touw, zodat de museumbezoeker er niet op zou gaan zitten. Vervolgens zou er een partij nieuwe stoelen aangeschaft worden voor alle momenten (bv. inzegening van een huwelijk) dat er in de kapel ook daadwerkelijk op stoelen gezeten moest kunnen worden. Ook dit was niet echt een oplossing. Voor de kerkstoelen, toch al niet in beste conditie, zou dit regelmatige heen en weer geschuif, catastrofaal kunnen uitpakken. Ook het gebrek aan een goede opslagplaats, voor deze eventuele nieuwe stoelen, bleek een probleem.

Restauratievoorstel

Na lang beraad werd er een weg ingeslagen, er kwam een voorlopig restauratieplan. Wat dit plan globaal inhield zal ik hieronder beschrijven. Van de stoelen, waarvan de pen- en gatverbindingen zich in een goede staat bevonden, maar waarvan de rieten matten in een slechte staat verkeerden, zouden alleen de rieten matten worden gerestaureerd. Alleen in het uiterste geval zou de mat worden vervangen. Van de stoelen waarbij zowel de houten verbindingen, als de rieten mat zich in een extreem slechte staat bevonden, zouden de pen- en gatverbindingen passend worden gemaakt en de stoel opnieuw worden gemat. De stoelen waarbij de verbindingen gammel waren, maar de mat zich nog in een uitstekende conditie bevond, was de lastigste categorie. Om pen- en gatverbindingen goed passend te kunnen maken is het namelijk nodig, een stoel in zijn geheel uit elkaar te nemen. In het geval van deze kerkstoelen was het onmogelijk de stoel te demonteren zonder de goede mat te moeten verwijderen. De rieten mat zit bij deze stoelen namelijk om de regels (dit zijn de horizontale verbindingsstukken tussen de poten) van de stoelen gewonden. Een stoel uit elkaar halen en tegelijkertijd de mat behouden is dus onmogelijk. Om het probleem van de stoelen (uit deze laatste categorie) aan te pakken, heb ik geprobeerd verdunde vislijm in de verbindingen te spuiten. Op het moment dat deze manier van lijmen zou lukken, zouden de matten van deze stoelen behouden kunnen blijven. Ik deed dit experiment met een

Een kerkstoel met genummerde onderdelen vóór demontage, juni 2003.

stoel behorende tot laatste categorie. Na een droogtijd van 24 uur was de speling in de verbindingen nog steeds te groot. Deze methode is niet zinvol gebleken.

Restauratie en ethiek

Het werd steeds duidelijker dat een groot deel van de stoelen uit elkaar genomen moest worden. Alleen op deze manier zouden de verbindingen weer goed passend gemaakt kunnen worden. Nieuwe, verdergaande redeneringen dienden zich aan. Als een groot deel van de stoelen dan toch uit elkaar genomen zou worden, wat dan te doen met al die stoelen waarbij één, tot soms wel vijf regels ontbraken? Veel regels leken op het eerste gezicht nog enigszins sterk, maar in vele gevallen bleken zij beschilderde hulsjes, die al hun stevigheid door talloze houtwormgaatjes, verloren hadden. Moesten de door houtworm aangetaste regels vervangen worden? Moesten ontbrekende regels worden bijgemaakt? En wat te doen met stoelen waarvan de regels nog wel goed waren, maar waarbij de voor- en achterpoten, zelfs geen kind meer dragen konden? Moesten al deze problemen dan óók niet worden aangepakt? Hoeveel nieuwe onderdelen kun je toevoegen, zonder dat een stoel te ver afdwaalt van zijn oorspronkelijkheid? Feitelijk zou iedere ingreep al een stap in een niet authentieke richting betekenen. Pas in de zomer van 2003 is er een keuze gemaakt voor het uiteindelijk te volgen restauratieproces. Er werd besloten

Een gedemonteerde kerkstoel, juni 2003.

om de allerslechtste stoelen op te offeren. De poten van deze opofferstoelen waren zodanig door houtworm aangetast, dat ze niet meer te restaureren vielen. Althans, niet met het uitgangspunt, dat er daarna weer op gezeten moest kunnen worden. De regels van deze opofferstoelen waren grotendeels nog wel bruikbaar. De 'nog te redden' stoelen zijn, door aanvulling van de regels van de 'opofferstoelen' weer volledig gemaakt.

Van alle kerkstoelen zijn er uiteindelijk 26 gerestaureerd. Zeven van de 40 stoelen zijn in het depot ondergebracht, zonder dat er iets aan gedaan is. Deze stoelen hebben echter wel een houtwormbehandeling ondergaan. Zeven stoelen zijn geofferd.

Door het hergebruik van wezenlijke, vitale onderdelen van bijna 'overleden' stoelen, is een aantal stoelen gered, en ook enigszins authentiek gebleven. Deze 'transplantatie methode' kwam niet zomaar uit de lucht vallen. Het ontstond langzaam uit een proces van afvallende mogelijkheden. Veel overleg is er geweest tussen mij en restauratoren uit zowel het museale als de particuliere werkveld. Niet in de laatste plaats heeft 'het Zuiderzeemuseum' meegedacht, om tot een besluitvorming te komen. Dank aan allen die tijdens dit langdurige proces hun steentje hebben bijgedragen.

Het idee om niets aan de stoelen te doen, behoorde tot een prachtig sobere mogelijkheid; instemmen met de vergankelijkheid. Het nieuw ingeblazen leven heeft ook wel wat. ■

Kerkstoelen in de Wieringerkapel na restauratie, juni 2005.